

Rosemarie Still

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1984

Rosemarie Still (1942) leerde begin jaren zestig bij een boekhandel in Karlsruhe het vak van boekhandelaar en werkte daarna in München eerst in een boekwinkel en vervolgens bij Carl Hanser Verlag. In 1971 werd ze door het Goethe-Institut uitgezonden naar Amsterdam, waar ze tot 1985 zou blijven wonen. Sindsdien woont ze in Berlijn. Ze vertaalde verhalend proza, poëzie en toneelstukken uit het Nederlands, onder meer van Hugo Claus, Gerhard L. Durlacher, Hans Faverey, Willem Frederik Hermans, Judith Herzberg, Lucebert, Cees Nooteboom, Jan Wolkers.

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1984

Ik wil beginnen met een droom. Toen ik drie jaar geleden bij Lucebert in Spanje was om de Duitse vertaling van zijn gedichten met hem door te nemen en te laten autoriseren, droomde ik eens dat Lucebert een prijs kreeg. Die prijs werd uitgereikt in een Duitse stad, en wel in een angstig grote zaal waarin duizenden mensen zaten. Een orkest speelde muziek van Mozart. De Laudatio werd gehouden door Arthur Lehning. Vervolgens was Lucebert aan de beurt om een dankwoord uit te spreken. Hij was wel degelijk aanwezig en bevond zich ergens in de zaal, maar hij was nergens te vinden. De organisatoren zochten en zochten, maar tevergeefs. Daarop kwamen ze naar mij toe en vroegen mij of ik in plaats van Lucebert mijn vertalingen van zijn gedichten wilde voorlezen. Ik voelde me gevleid en verklaarde me natuurlijk bereid.

Maar ik had de vertalingen niet bij me. Wat moest ik doen ?

Intussen speelde het orkest almaar door en op een gegeven moment dook een man op, die mij een aantal papiertjes bracht, waarop de gedichten geschreven stonden. Toen hield de droom op.

De werkelijkheid begint hier voor mij met de wens om de plaats in te nemen van de Lucebert uit mijn droom, die plotseling onvindbaar bleek. Maar daarvoor is het nu te laat. Daarentegen is het niet te laat om op deze plaats de jury te bedanken voor de mij toegekende prijs.

Toen ik dertien jaar geleden naar Amsterdam kwam, om bij het Goethe-Instituut te werken, had ik – zoals de meeste Duitsers – geen flauw idee van de taal en de literatuur van dit land. De Nederlandse schilderkunst, en dan vooral die uit de zeventiende eeuw kennen wij, en natuurlijk ook Van Gogh en Mondriaan. Maar Nederlandse literatuur is – met een enkele uitzondering – niet te vinden in de Duitse boekwinkels.

Via Ludwig Kunz, die ik al vrij gauw in Amsterdam leerde kennen en die zich zeer verdienstelijk heeft gemaakt voor de verbreiding van Nederlandse poëzie in Duitsland (waarvoor hij in 1965 de Martinus Nijhoffprijs kreeg), kwam ik in contact met de poëzie van de Vijftigers. Luceberts gedichten oefenden op mij een magische aantrekkingskracht uit, hoewel ik in die tijd de helft van de woorden nog niet begreep.

Jaren later kreeg ik de gelegenheid om vier gedichten van Lucebert, die waren opgedragen aan zijn vriend de schilder Antonio Saura, te vertalen voor een Duitse tentoonstellingscatalogus.

Vanaf dat moment heb ik me in het oeuvre van Lucebert verdiept, al zijn gedichten gelezen en aan de uitgeverij Suhrkamp het voorstel gedaan om een nieuwe bloemlezing uit te geven. Dat voorstel werd aangenomen, het boek met de titel *Die Silbenuhr* verscheen in 1981.

Martin Mooij, een van mijn eerste Nederlandse vrienden, met wie ik samengewerkt heb voor het ‘Poetry International’-festival, vertelde mij in 1978 dat hij het plan had om een bloemlezing van Nederlandse verhalen na 1945 voor een Duitse uitgeverij samen te stellen. Hij vroeg mij of ik niet enkele van die verhalen – waaronder een verhaal van W.F. Hermans – wilde vertalen.

Waarom denk ik bij het Duitse woord voor vertalen (übersetzen)?

Het woord ‘übersetzen’ betekent letterlijk: iemand van de ene oever naar de andere brengen. Daarbij komt mij het beeld van de Heilige Christophorus voor de geest, hoewel wij met een dergelijke kostbare last zelden te maken krijgen.

Strikt genomen heeft het woord ‘übersetzen’ niet met taal te maken, net zo min als het Italiaanse ‘tradurre’, het Franse ‘traduire’ of het Engelse ‘translate’. Alleen het Nederlandse woord ‘vertalen’ bevat ook het woord ‘taal’. Ik ben de etymologie van dit Nederlandse woord niet nagegaan, maar op de een of andere manier klinkt ‘vertalen’ mij minder technisch in de oren, het heeft te maken met het beroep zelf. In het Italiaans bestaat een sterke overeenkomst tussen de woorden vertaler en verrader: traduttore en traditore. De bekende Italiaanse uitdrukking ‘traduttore, traditore’ (de vertaler is een verrader) hoort door ons dan ook anders gelezen te worden! ‘Chi non é traduttore é traditore’ (Wie *niet* vertaalt, is een verrader).

Over de rijkdom van Luceberts taalgebruik werd (en wordt) veel geschreven. In mijn nawoord bij de Duitse uitgave ben ik ingegaan op een paar voorbeelden van de moeilijkheden die ik bij het vertalen ben tegengekomen. Hier wil ik alleen heel in het kort wat zeggen over het gedicht ‘Godin voor Corneille’, dat in 1979 geschreven werd. De eerste strofe luidt:

Ik kan wel lachen om dat lekker dier
als zij hooggezeten tussen dikke kussens
met omkoolde ogen verbaasd naar niets staart
lijkt zij wel een donzig haasje dommelend
tussen de zon en de grootogige kolen

In mijn Duitse vertaling:

Ich kann nur lachen über diese zuckerpuppe
wenn sie hoch auf dicken küssen thront
mit schwarz umrandeten augen erstaunt auf nichts starrt
vor sich hin duselnd wie ein daunenweiches häschen
zwischen der sonne und den großäugigen kohlen

Ik herinner me nog dat ik lang heb nagedacht over een adequate vertaling van ‘lekker dier’. Iets met ‘dier’ is in dat verband in het Duits uitgesloten (alleen Kurt Schwitters kan

zich dat in zijn gedicht ‘An Anna Blume’ permitteren). Uiteindelijk koos ik voor ‘Zuckerpuppe’ en beweer toch dat het een vertaling is. Dat woord valt binnen het semantische bereik van de uitdrukking ‘lekker dier’: de smaakorganen worden aangesproken, het onderwerp ‘zij’ wordt als het ware een lijdend voorwerp, iets passiefs, iets dat je kunt pakken en waar je in kunt happen. Allemaal aspecten die een letterlijke vertaling in ieder geval *niet* oplevert. Bij poëzie geldt wel dat vooral het aantal vormelementen gelijk dient te blijven, maar deze vormelementen kunnen vaak niet equivalent weergegeven worden. Soms is een rijmwoord onmogelijk en schiet het metrum te hulp. Maar ook dat is niet altijd de laatste wijsheid. Zo vergelijkt Lucebert in de laatste strofe van het bovenvermelde gedicht de maan met een godin. Een voorwaarde daarbij is natuurlijk dat in het Nederlands de maan vrouwelijk is. Maar in het Duits is ‘der Mond’ mannelijk! Een woord als ‘Mondgöttin’ kwam dicht in de buurt, maar daardoor zou wel het metrum verstoord en op de interpretatie vooruitgelopen worden. Toen ik eindelijk op het woord LUNA kwam, viel er een steen van mijn hart. Dat zijn twee voorbeelden van het dagelijks werk van iemand die poëzie wil ‘overdragen’ van de ene naar de andere kant – waarbij in het laatste geval blijkt dat het meest voor de hand liggende vaak ’t moeilijkst te vinden is.

De Martinus Nijhoffprijs wordt mij ook toegekend voor de vertaling van W.F. Hermans’ roman *Nooit meer slapen*. Bij nader inzien is eigenlijk het verschil tussen het vertalen van poëzie en proza niet zo groot. Bij de vertaling van een gedicht is men heel intensief bezig met een meestal korte, compacte en afgeronde tekst, terwijl het vertalen van een roman een langere adem vereist. Bij poëzie moet elk woord een meerstemmige betekenis kunnen krijgen, het moet als het ware kunnen óplichten. Bij een roman zoals bijvoorbeeld *Nooit meer slapen* lijken de losse zinnen op het eerste gezicht ondubbelzinnig te zijn. En toch moet bij de vertaling van de hele roman de veelvoud van interpretaties (waarom Hermans bekend staat) zichtbaar worden.

Dat vereist een vermogen tot inleven in de stijl en in de sfeer, en bovendien het eigen maken van de vakterminologie, zoals in dit geval die van de geologie. Hermans was – zoals bekend – vijftien jaar lector in de fysische geografie in Groningen en hij heeft – naar ik aanneem met veel plezier – zijn vakkennis in *Nooit meer slapen* ten volle benut. Hij laat de held van zijn verhaal, een geologiestudent, dan ook voor onderzoek naar het hoge Noorden vertrekken. Diens weg voert hem aanvankelijk langs liefelijke dalen, maar later over steile hellingen en door diepe rotskloven. Aan het einde van zijn expeditie belandt hij in een soort woestijn en kan hij ten slotte niets anders meer doen dan de ‘steen der wijzen’ – die hij niet kon vinden – neer te leggen op de steenhopen die een pad moeten markeren, opdat andere onderzoekers dit pad eens terug kunnen vinden.

De verschillende soorten gesteenten, de planten- en dierenwereld van Finnmarken zijn zo precies beschreven dat het vaak tijdrovend detailwerk kostte om

voor deze vakuitdrukkingen de juiste woorden in het Duits te vinden. Want bij Hermans kun je er op rekenen dat hij de correcte termen gebruikt.

Maar toen dat detailwerk eenmaal gebeurd was, bracht het vertalen van deze roman mij steeds weer nieuwe ervaringen en inzichten, die het werk buitengewoon plezierig en interessant maakten.

Ik kan voor een grotere verbreiding en meer kennis van de Nederlandse literatuur in Duitsland net zo min als de held van Hermans in *Nooit meer slapen* de 'steen der wijzen' aanbieden. Maar ik hoop een klein steentje te hebben bijgedragen aan de markering van de lange weg die we nog hebben te gaan.

Laten we hopen dat de Nederlandse literatuur voor de Duitstalige lezers niet verdwijnt als 'een traan in de oceaan', maar kringen trekt als een steen die in het water wordt gegooid.

Ik dank u.